

Dispositius exemplars. Prototipus distòpics. Breu història de la infàmia o una genealogia inversa del progrés

quaderndelesidees.press/dispositius-exemplars-prototipus-distopics-breu-historia-de-la-infamia-o-una-genealogia-inversa-del-progres/

December 18, 2017

Foto: Domènec, *Voyage en Icarie, Ingràvid, intervenció a la Rambla de Figueres, 2012*. Rètol pirotènic i estructura de fusta, 840 x 300 x 150 cm. Taula amb documents. Instal·lació a la Rambla de Figueres, a prop del monument a Narcís Monturiol, d'un rètol pirotènic, text lluminós que il·lumina de manera efímera aquest intent utòpic: *Voyage en Icarie*. En paral·lel es desplega una «petita biblioteca icariana», un senzill display que recull material, documents, textos, imatges, de l'aventura icariana, així com d'altres projectes utòpics de l'època. Foto de capçalera: Domènec, *Superquadra casa-armàrio, Museu Nacional da Republica, Brasília, 2007*. Dos prototips de 220 x 80 x 65 cm cada un. Fusta, mantes i objectes de plàstic. Recreació a escala de dos edificis de les illes de cases del sector habitacional de Brasília, anomenades superquadrades; dissenyades per Lucio Costa. Convertides en prototips de refugi individual per als moradores da rua.

Pròleg

Enlloc és, en la retòrica pròpia de la modernitat, l'espai de la utopia (del grec οὐ, 'no', i τόπος, 'indret', literalment: 'enlloc'). Sempre instal·lat enllà de l'horitzó, en un esdevenidor perpetu, irrealitzable.

Des de principis del segle XIX, en paral·lel al desenvolupament de la revolució industrial i del capitalisme i, en conseqüència, del creixement del proletariat urbà, sorgeixen un seguit de textos, propostes i discursos ideològics que Marx i Engels

anomenen en el *Manifest del Partit Comunista*, «El socialisme i el comunisme crítico-utòpics»: St-Simon, Fourier, Owen, Étienne Cabet.

Aquestes propostes utòpiques es caracteritzen, tot i les diferències entre elles, pel fet que plantegen la superació de la injustícia social provocada pel capitalisme a través de l'exemplificació i conseqüent contaminació de les seves idees de societat igualitària i justa, a partir de la construcció de comunitats reals, amb els seus subsegüents models arquitectònics, on portar a la pràctica aquestes societats ideals, i que esdevinguin així **dispositius exemplars**.

Étienne Cabet, filòsof francès i socialista utòpic, va exposar les seves idees a *Voyage en Icarie*¹ (1839), una novel·la de gènere utòpic, inspirada en *Utopia* de Thomas More, que planteja una futura societat justa i igualitària. A Icària, l'illa imaginada per Cabet, les cases dels seus habitants són magnífiques, ja que la comunitat proporciona a tothom allò que és necessari, no hi ha propietat, ni moneda i tots els icarians són iguals.

El projecte icarià va tenir un gran ressò en els ambients obreristes i esquerrans de Barcelona. Alguns dels més destacats seguidors foren Narcís Monturiol i Josep Anselm Clavé.

El 1848, seguint la crida de Cabet, un grup d'expedicionaris, entre els quals n'hi havia alguns de catalans, partí cap a Texas per construir Icària; finalment l'efímera aventura resultà un tràgic fracàs. *Viatge a Enlloc*.

Episodi 1. La ciutat jardí

Des de l'agost de 1941 fins a l'agost de 1944, el camp de concentració de Drancy va ser l'eix de la política antisemita d'expulsió a França. Situat al nord-est de París, a la localitat de Drancy, aquest camp fou durant tres anys el principal centre d'internament de jueus abans de ser deportats als camps d'extermini nazis, la majoria a Auschwitz: nou de cada deu deportats de França van passar pel camp de Drancy.

El camp de concentració de Drancy es va crear en un gran edifici en forma d'U que formava part del complex d'habitatges socials per a la classe treballadora conegut com la Cité de la Muette, dissenyat pels arquitectes Marcel Lods i Eugène Beaudouin, amb la col·laboració, entre d'altres, de Jean Prouvé. La Cité de la Muette —construïda entre 1931 i 1934 i que també incloïa cinc torres de setze plantes, així com diversos edificis de tres i quatre plantes en forma de pinta que contenien apartaments i espais comunitaris — és considerada un dels primers grans projectes habitacionals dissenyats segons els principis del CIAM recollits a la Carta d'Atenes del 1934. Aquest complex va ser descrit per l'arquitecte i urbanista català Josep Lluís Sert a *Can our Cities Survive?* com el model desitjable per a la vida moderna, una «ciutat jardí» que combina l'habitatge assequible amb la vida comunitària.

La forma de l'edifici, conegut com la «ferradura», va facilitar la seva transformació en camp de concentració, un cop tancat amb filferro de punxes i instal·lades torres de vigilància a les quatre cantonades del recinte.

Episodi 2. La Casa Comuna

El 14 d'abril de 1931 cau la monarquia borbònica, es proclama la República i Catalunya recupera el seu autogovern.

Fruit de l'amistat de Josep Lluís Sert i els membres del GATCPAC (Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània) amb Le Corbusier, i de les bones relacions amb les noves autoritats republicanes, s'organitza el 1932 a Barcelona una reunió del CIRPAC (Comitè Internacional per a la Resolució de Problemes de l'Arquitectura Moderna), organisme encarregat de preparar el CIAM (Congrés Internacional d'Arquitectura Moderna). Le Corbusier es reuneix amb Francesc Macià, president de la Generalitat de Catalunya, al qual convenç d'aplicar a Barcelona les seves teories urbanístiques. El resultat va ser el Pla Macià, un projecte urbanístic dissenyat entre 1932 i 1935 pels arquitectes del GATCPAC i per Le Corbusier, pensat per transformar radicalment la ciutat de Barcelona. Finalment el projecte no va ser executat, va quedar com un esbós de la «Barcelona futura».

Podríem dir, però, que la Casa Bloc és l'únic fragment construït d'aquest projecte. La Casa Bloc (1933-1939) és un immoble amb cinc blocs d'apartaments per a obrers a Sant Andreu, encarregat per la Generalitat al GATCPAC, dissenyat pels arquitectes Josep Lluís Sert, Josep Torres Clavé i Joan Baptista Subirana. La Casa Bloc és una prova pilot per resoldre el barraquisme i les condicions de vida indignes del proletariat barceloní. Representa una nova manera de pensar l'habitatge obrer i la vida en comú: espais oberts i equipaments col·lectius, escola, cooperativa de consum, banys públics, biblioteca popular, espai de jocs infantils. La Casa Bloc: una *Dom Kommuna*, la Casa Comuna.

El cop d'estat del 18 de juliol de 1936 contra el govern de la República inicia la guerra civil. A causa de les dificultats de la guerra, les obres de construcció de la Casa Bloc varen dilatar-se fins al 1939. L'edifici mai va ser ocupat pels seus destinataris originals, els obrers del barri de Sant Andreu.

Després de la guerra civil i la instauració de la dictadura militar, als més de 200 pisos de la Casa Bloc hi van anar a viure militars i les seves famílies, orfes i vídues de la guerra del bàndol feixista, i pocs anys després, policies nacionals.

El 1947, amb l'objectiu d'allotjar les famílies de la policia armada, es construï un nou bloc d'habitatges que modifica radicalment el projecte inicial, tanca l'espai i en destrueix el seu caràcter fluid, públic i col·lectiu. Aquest edifici va rebre el nom popular de Bloc Fantasma. A l'interior d'aquesta plaça ara privatitzada la policia armada hi construeix dues cavallerisses. La fragmentació i privatització dels espais comuns, l'abandó per part de l'Administració i la necrosi del Bloc Fantasma porten a una progressiva i profunda degradació de l'edifici.

Fa aproximadament un any, quan estava treballant en la peça *Conversation Piece: Casa Bloc*² per al projecte «Dom Kommuna. Manuals d'arquitectura domèstica per a la vida en comú», vaig consultar la documentació sobre la Casa Bloc conservada en els arxius del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya. La documentació és escassa, només algunes fotos, algunes cartes dels arquitectes, poca cosa... i no existeixen els planells originals. L'arxiu guarda, però, uns documents molt sorprenents, uns grans plànols a escala 1:100 sobre paper vegetal dibuixats el 1943. Aquests plànols plens de detalls constructius incorporen, però, totes les modificacions com si fossin originals: tallers de la policia, clínica dental militar, farmàcia militar, edifici de la policia armada (el futur Bloc Fantasma), capella...

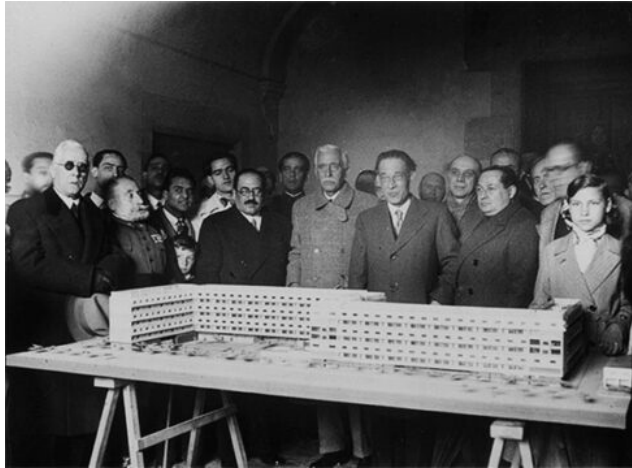

Foto: Domènec, *Conversation Piece: Casa Bloc*, 2016. Maqueta de fusta i tres cadires de fòrmica. Taula, vidre, impressió digital. Una producció d'ADN, per a l'exposició individual «Dom Kommuna. Manuals d'arquitectura domèstica per a la vida en comú». ADN Platform, Sant Cugat.

Episodi 3. La Capital de l'Esperança

En una conversa entre Josep Lluís Sert i el president Lluís Companys, aquest, parlant del barri del Raval i dels seus grans problemes socials, digué: «Podeu ben creure'm: si poguéis, ho enderrocaria a canonades». Una de les grans paradoxes del projecte modern és la idea de la *tabula rasa*: per a construir una nova societat més justa, més humana, cal construir una nova ciutat, una nova llar per a un home nou. Les velles ciutats són els foscos contenidors de la malaltia, la degradació moral i la irracionalitat... Planificació, higiene, llum, més llum, i aire pur!

Aquestes noves ciutats poden ser projectades sobre les antigues, com el Pla Macià de Barcelona (que, de fet, proposa l'enderroc de tot el Raval) o projectades de nou sobre un terreny verge, la ciutat «utòpica» feta realitat. D'aquestes últimes en tenim alguns exemples molt interessants, com Brasília, Tel Aviv, Chandigarh o Nova Gorica.

El 21 d'abril de 1960 s'inaugura la ciutat de Brasília, la nova capital del Brasil, construïda del no-res enmig del no-res en 41 mesos. Dissenyada per Lúcio Costa i Oscar Niemeyer aplicant els principis establerts en la Carta d'Atenes de 1933. La ciutat planificada pretenia solucionar d'una vegada per totes tots els mals de les velles ciutats, la pobresa i la marginació, i desenvolupar un model de ciutat «utòpica» on es pretenia eliminar les diferències socials. Coneguda, també, com la Capital de l'Esperança, avui, però, afronta quasi tots els problemes de qualsevol megalòpolis del capitalisme global.

El 2007, a Brasília, mentre treballava en el projecte *Superquadra casa-armário*³ vaig conèixer en Pedrinho. En Pedrinho viu al carrer, dins una capsa de fusta en un descampat darrere de l'edifici del Ministeri de Justícia, viu de reciclar els residus produïts per l'estructura burocràtica. En Pedrinho va néixer el 1960, el mateix any que la ciutat.

Foto: Domènec, «Baladia Ciutat Futura», 2011-2015. 41 fotografies sobre paper i maqueta (2011), vídeo, 46' 40" (2015). La instal·lació «Baladia Ciutat Futura» es planteja com un display i arxiu documental que acumularà imatges, la majoria produïdes pels mateixos soldats i trobades a Internet i Facebook, i una maqueta de la ciutat recreada a partir de les fotografies de Google Earth. El 2015 s'incorpora al projecte un vídeo enregistrat a Tel Aviv, en el qual tres soldats de l'exèrcit israelià a la reserva expliquen la seva experiència a Baladia City.

Episodi 4. La ciutat futura

A finals del segle XX, en ple aquellarre neoliberal —«la societat no existeix, sols existeix l'individu» proclama Margaret Thatcher mentre massacra els sindicats i privatitza el transport públic—, les utopies habitacionals de la Carta d'Atenes naufraguen per complet en les perifèries empobrides de les megalòpolis globals. La ciutat igualitària i justa imaginada per les utopies col·lectivistes o la ciutat pacificada somiada pels reformistes, la que permetria un flux «harmonios» del capital, el treball i la vida domèstica, ha mutat en una distòpia suburbial d'escala mundial. Trencat definitivament

el fràgil contracte entre el capital i el cos social, plena de guetos i murs, de fronteres i exclosos, d'enclavaments i zones fortificades per als privilegiats, aquella ciutat somiada és avui un camp de batalla.

En l'assaig «Slouching towards dystopia: the new military futurism», publicat a *Race & Class*, Matt Carr analitza el fet que en els últims anys, els *think tanks* militars dels EUA i el Regne Unit han produït una sèrie d'informes que tracten d'imaginar les futures amenaces per a la seguretat d'Occident. Sovint extravagant en les seves profecies, però sempre distòpic, aquest nou futurisme militar veu amenaces per a la forma de vida occidental que emanen no només dels estats delinqüents, les armes de destrucció massiva i el terrorisme, sinó també dels conflictes per l'escassetat de recursos, les grans migracions i el creixement de les macrociutats fallides on el desordre social és un fet quotidià. Les fosques prediccions dels futuròlegs militars plantegen un escenari de guerra eminentment urbà, de lluita barri per barri, carrer per carrer, casa per casa, proposen invertir la major part de la I+D militar a desenvolupar les tècniques i les armes per a la lluita urbana, i proporcionen una justificació per a la interminable guerra contra els desposseïts. Tal com afirma Mike Davis: «Per al Pentàgon s'han identificat les “ciutats fallides” dels països del Sud Global com “el camp de batalla clau del futur”».

Baladia City⁴ National Urban Training Center és un centre d'entrenament militar situat a prop de la base militar de Tze'elim, al desert del Nègueb, al sud d'Israel. És utilitzat per les Forces de Defensa d'Israel per planificar la guerra en zones urbanes de Gaza, Cisjordània o el Líban. La instal·lació és una ciutat model de 7,4 quilòmetres quadrats que consta de 1.100 mòduls bàsics que poden ser reconfigurats pels planificadors de la missió militar per recrear a escala 1:1 totes les diferents tipologies de ciutat palestina, la casba, els carrers estrets, els mercats densos o el camp de refugiats.

Baladia és una ciutat construïda del no-res enmig del no-res, un **prototipus distòpic** de la ciutat futura, una ciutat simulacre per assajar la guerra urbana del futur on els enemics seran els seus habitants i els escenaris de guerra, els espais domèstics.

Domènec

Domènec

Artista visual. Ha realitzat nombroses exposicions i projectes in situ a diferents llocs com Irlanda, els Estats Units, el Brasil, Israel, Palestina, Finlàndia o el Japó. El seu treball ha estat exposat al MACBA, al Museu d'Art Modern de Varsòvia, al Laboratorio Arte Alameda de Mèxic DF, al Musée d'Art [...]

Llegir més

